

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNDE BAZI YÖNTEMLER

Leonard H. Clark*

Çev: Doç. Dr. Mehmet A. KISAKÜREK**

İnceleme Yöntemleri

Bir İnceleme yöntemi ile öğretim, cevapları ve sonuçları öğrencinin kendi kendine bulduğu öğretimdir. Bu, öğrencilerin bilmesi gereken bilgileri öğretmenin anlattığı yöntemlerin karşıtıdır.

İnceleme Yoluyla Öğretimin Yararları: Tüm inceleme yoluyla yapılan öğretimlerde temel amaç, öğrencilerin fikirler, sorunlar ve sonuçlar hakkında dikkatlice düşünmesidir. Çağdaş otoriteler, inceleme yolu ile öğretimin özellikle sosyal bilimler için uygun olduğunu belirtmektedir. Genel olarak bu otoriteler, sosyal bilimlerin birçok amaçları için inceleme yolu ile öğretimin öteki yöntemlerden daha etkin olacağını ögütlemektedirler. Söz konusu yöntemler;

— Öğrencilerin birbiriyle ilişkili kavramlar geliştirmelerine, süreçleri ve ilişkileri açıklamalarına, atitüdüler, değerler ve eğilim geliştirmelerine yardım eder.

— Öğrencilerin akılcı bir şekilde düşünme yetenekleri de dahil, zihinsel beceriler geliştirmelerine yardım eder.

— Yüksek motivasyon gücüne sahiptirler.

İnceleme Yoluyla Öğretimin Genel Özellikleri; Çeşitli İnceleme yolu ile öğretim türlerindeki yöntemler genellikle aynıdır. Bunlar:

1- Öğretmen, Öğrencilerin:

- a) Düşünmeye dayanan sorular sorma,
- b) Varsayımlar, açıklama ve yorumlamalar için sorular sorma,

* Leonard H. Clark, Teaching Social Studies in Secondary Schools, MacMillan Publishing Co, NewYork, 1973, s. 64-78.

** Eğitim Programları ve Öğretim Bölümü

- c) Farklı durumlara prensiplerin uygulanmasını isteme,
- d) Bilgi ve verinin kapsamlarını (sınırlarını) sorma,
- e) Değer çatışmaları, değer varsayımları, sorunlar, çelişmeler ve birbirine karışmalarla yüz yüze getirmek için gayrete getirmeye çaba gösterme.

2- Öğretmen:

- a) Kabul edici ve destekleyici olma yoluyla,
- b) Olumlu olmaya ağırlık verme yoluyla,
- c) Yasalara uygun tüm girişimleri kabul etme ve inceleme yoluyla,
- d) İpuçları (anahtar)ını destekleme ve kabul yoluyla,
- e) Öğrencilerin yaratıcı ve bağımsız olmalarına izin verme yoluyla,
- f) Öğrencilerin fikir alış verişlerini, ortaya çıkan değişik fikir ve açıklamaları analiz etmelerini destekleme yoluyla,

Öğrencilerin kendi görüşlerini oluşturmalarını destekleyerek ortamı uygun tutmaya çalışır.

3- Birçok inceleme yoluyla öğretim yöntemi ya bireysel yada grupta problem çözme yöntemlerini gerektirir.

4- İnceleme yoluyla öğretim yöntemleri açık uçludur. Örneğin mühendislik dersinde öğrencilerin "Buluş" yolu ile doğru bir genellemeye gitmesi mümkün iken, bu yöntemin sosyal bilimlerinin öğretiminde geçerli olacağı kuşkuludur. Öğretilmeye değer birçok sosyal bilimler materyali tartışmalı ve açık uçludur, bunun sonucu olarak sosyal bilimlerin öğretimi açık uçlu olmalıdır.¹

Sokrat Yöntemi:

Sokrat yöntemi "buluş (discovery)" yöntemlerinin en eskilerinden biridir. Bu yöntemde öğrenciye öğretmen tarafından belli bir kavram ve genellemeyi ortaya çıkarması veya bazı inanış ve sorunlar üzerinde daha fazla düşünmesini sağlamak amacı ile bir dizi soru

1. İnceleme yoluyla öğretim konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz: Barry K. Beyer, *Inquiry in The Social Studies Classroom: A Strategy for Teaching* (Columbus, Ohio: Charles E. Merrill Publishers, 1971), ve Byron G. Massials ve C. Benjamin Cox, *Inquiry in Social Studies* (N. York: Mc Graw-Hill Book Company, 1966) Özellikle 5. ve 6. bölümler.

sorulur. Sokrat yönteminin günümüzde de kullanılan şekliyle temel özellikleri şöyledir:

- Tartışma, belli cevaplara götüren bir seri sorulardan oluşur.
- Fikirler, soruların mantıksal bir şekilde sorulması ile geliştirilmiştir.
- Sorulara karşılık verilmesinin doğal sonucu olarak motivasyon ortaya çıkmaktadır.
- Sorular, belli bir fikri mantıksal olarak öğrenme yoluyla geliştirilir. Söz konusu soruların iyi planlanması gerekir.
- Sorulan soruların sonucu olarak öğrenci kendi fikirlerini geliştirir.
- Genellikle sorulan sorular öğrenciyi önceden belirlenen bir öğrenmeye götürür, fakat bazan karşılıklı konuşma sonuçsuzdur.

Sokrat yöntemine dayanan bir dersi yürütmenin kuralları basittir. Öğretmen;

- Soru sormaya açık veya tartışılabilir bir fikir, inanç veya görüşten öğrenciye gerçeği çıkarttırır.
- Öğrencinin kendi inançlarını yeniden gözden geçirmesine sebep olacak ayrıntılara inen sorular sorar.²

Denetimli ve Yönlendirilmiş Tartışma:

Denetimli ve yönlendirilmiş tartışma yöntemi yeni sosyal bilimleri savunanların benimsediği bir "buluş (discovery)" tekniğidir. Kısaca bu yöntemle yapılan;

1- Bir konuyu çeşitli bilgilerle öğrencilere sunma. Bu herhangi bir veya birkaç okuma yoluyla, bir filmle, bir seri resimlerle olabilir. Başka bir deyişle bir çeşit sıçrama tahtası yolu ile.

2- Öğrencinin, bir dizi soru ile sunulan materyalden kural ve genellemeleri çıkartmasını destekleme yolu ile.³

2. Sokrat yöntemine örnek olarak bkz. Plato's Meno. Sokrat yönteminin ayrıntılı bir analizi için bkz: Ronald T. Hyman, Ways of Teaching (Philadelphia: J.B. Lippincott Co., 1970). 2. Bölüm.

3. Yönlendirilmiş tartışma yönteminin örnekleri için bkz: Edwin Fenton, The New Social Studies in Secondary Schools (N. York: Holt, Rinehart-Winston, Inc., 1966) 16. Bölüm

Sorun Çözme:

Sorun çözme, bir çeşit "buluş" yoluyla öğrenme yöntemidir. Bu yöntemde öğrenciler gerek birey, gerekse de grup içinde gerçek sorunları çözme girişimindedirler. Grupla sorun çözme, daha geniş bir zemine dayanması ve böylece daha fazla eleştiriye, varsayımı ve fikirleri harekete geçirmesi sebebiyle bireysel sorun çözmeden avantajlıdır. Bununla birlikte usavarumayı gerektiren sorunlar ancak bireyler tarafından çözümlenir.⁴

Sorun Çözmenin Yönetimi: Çoğu sorun çözme faaliyetleri, tamamlanması birkaç gün veya hafta süren uzun vadeli girişimlerdir. Sorun çözme yöntemi ile öğretimde aşağıdaki aşamalar uygulanır. Söz konusu bu aşamalara öğrenci ne kadar çok katılırsa, öğrenme o kadar etkinlikle gerçekleşir.

- 1- Konunun seçimi.
- 2- Sorunun sınırlandırılması.
- 3- Uygulamanın planlanması. Burada öğrenciler öğretmenle birlikte plan yapmalıdır. Ne gibi bilgilere ihtiyaç duyulacaktır? Bu bilgiler nereden sağlanabilir?
- 4- Öğrenciler için cevaplandırılması gereken ve biraraya getirilmesi gereken gerçekleri içeren bir çalışma kılavuzunun hazırlanması.
- 5- Çok sayıda kaynağı biraraya getirme. Okuma parçaları, bantlar (ses), filmler ve duran filmlerin vb. sağlanması. Kaynakların tüm yönleri temsil ettiğinden ve gerçekleri dile getirdiğinden emin olunuz. (Özellikle gerçeklerin bilindiği durumlarda).
- 6- Öğrencilerin gerçekleri bulması için sorunu incelemesine izin veriniz: Olumlu yada olumsuz farklı görüş ve tartışmalar, öğrencilerin incelemeleri bireysel veya küçük gruplarla olabileceği gibi her ikisi ile de olabilir. Tüm öğrencilerin çeşitli durumları temsil eden kaynakları kullandığından emin olunuz.
- 7- Öğrencilerin kendi okudukları kaynaklara dayanarak sonuçlara ulaşmalarına imkan veriniz.
- 8- Tartışılacak konuları, görüşleri ve bulguları tartışınız. Bunun için panel, forum, simpozyum, münazara vb. yöntemleri kullanınız.

4. Robert L. Thorndike, "How Children Learn the Principles and Techniques of Problem Solving," in Learning and Instruction, 49 th Yearbook, National Society for the Study of Education (Chicago: The University of Chicago Press, 1950).

Bununla birlikte, öğrencileri eleştiri karşısında buldukları durumu savunmaya zorlamayınız. Böyle yapmak onların açık görüşlü olmalarını engelleyebilir.

9- Her zaman açık bir kapı bırakınız. Onların kendi inançlarını tarafsız olarak eleştirinceye kadar bu inançlarını koruma hakkına sahip olduklarını öğrendiklerinden emin olunuz.

Tasarılar (Projeler):

Tasarı, bireylerce yada küçük gruplarca yerine getirilen bir çeşit sorun çözme faaliyetidir. Bu yöntem, öteki sorun çözme faaliyetlerinden genellikle elle tutulur bazı ürünlerle sonuçlanması açısından farklılık gösterir.

Tasarılar, öğrenciler tarafından seçilmeli, planlanmalı ve uygulamaya konmalıdır. Öğretmenlerce düzenlenen tasarılar gerçek tasarılar olmaktan çok ödevlerdir.

Tasarıların Seçim ve Kabulünde Kullanılacak Ölçüler:

- Gerçek bir öğrenme faaliyetimidir? (Tasarı olarak adlandırılanların pek çoğu busywork'tur).
- Öğrenci için bir değer taşıyor mu?
- Dersin amaçlarına uygun mu?
- Tasarı ile gerçekleşecek öğrenme zaman harcamaya değer mi?
- İhtiyaç duyulan araç ve kaynaklar sağlanabiliyor mu?
- Uygun bir harcama ile gerçekleştirilebilir mi?
- Uygun bir zaman sınırı içinde gerçekleştirilebilir mi?

Tasarıları Yönetmek için Uyulması Gerekli Kurallar:

- Öğrencinin bir tasarı seçmesine imkan veriniz. Tasarılar için fikirlerin ortaya çıkmasına yardımcı olunuz.
- Önerilen tasarıların bir listesini çıkarınız.
- Tasarılar için gerekli fikirlerin bulunabileceği okuma parçaları öneriniz.
- Sınıf tartışmalarını ele alınması muhtemel olan tasarıları içermeyecek şekilde yönetiniz.

— Eski öğrencilerin geçmişte yapılan tasarılar hakkında konuşması için sınıfınızı ziyaret etmesini isteyiniz.

— Öğrenciye, kendi tasarısının öğretmen tarafından kabul edileceği konusunda güvence veriniz.

— Öğrencinin, tasarımı tamamlamak için bir temel bir plan yapmasına (veya bunu anlamasına) imkan veriniz. Söz konusu plan, zaman çizelgesi, bilginin kaynağı, süreçler ve kaynakları içermelidir.

— Planını kabul ettiren öğrenciye, tasarısını sonuçlandırmak üzere daha ileri aşamalara girmesine imkan veriniz. Gelişmesini zaman zaman kontrol ediniz. Hiç şüphesiz son dakikaya sıkıştırılmış bir ödev istemezsiniz. O halde gerektiği yerde ona yardım ediniz, fakat sorumluluğun çoğunu ona veriniz.

Bağımsız Araştırma Tasarıları:

Araştırma faaliyetleri özel bir çeşit sorun veya tasarılardır. Daha çok akademik yetenekli öğrencilerin düşkünü olduğu araştırmayı her öğrenci yapabilir ve hoşlanabilir. Bununla birlikte, özellikle araştırma ile ilgilenmeyen az yetenekli öğrencilerin bu tür faaliyetlere girmeleri üzerinde direnmenin anlamı yoktur.

Araştırma tasarıları bireysel olduğu kadar grup tasarıları da olabilirler. Bireysel tasarılar akademik yönden yetenekli öğrencilere ayrılabilir; daha az yetenekli öğrenciler ise grup tasarılarına yardım edebilirler. Tüm sınıfın katıldığı tasarılar ise, daha çok ortaokul aşamasında gerçekleştirilebilecek araştırma tasarısı tipidir.

Taramalar, Soru kağıtları ve Görüş Kağıtları.

Araştırmacılar verilerini toplamada, yorumlamada ve örneklerini seçmede son derece dikkatli olmadıkça, tarama tipi bir araştırma yapmak aldatıcı bir şekilde kolay görülür. Bu durumda ise, oldukça saçma bulgu ve sonuçlara ulaşabilir. Bu nedenle, tarama tipi araştırmalar iyi planlanmalı ve öğrenciler kullanılacak tekniklerde iyi yetiştirilmelidir. İzlenecek yol şöyledir:

1- Sorunu ortaya koyduktan sonra en iyi şekilde nasıl veri toplanacağına karar verme. Bunun genel yolları gözlem, görüşme veya soru kağıtlarıdır.

2- Bir amaç geliştirme.

a) Veriler gözlem yolu ile toplanacaksa, gözlemciye rehberlik etmek üzere bir soru listesi veya derecelendirme ölçeği geli-

tirmek gerekecektir. Böylece araştırmacı bu soru listesini veya derecelendirme ölçeğini gözlemlerini kaydetmek üzere kullanabilir.

b) Veriler görüşme yolu ile sağlanacaksa, sorulacak sorular yazılmış olmalıdır. (Öğrenciler görüşme yaptıklarında en iyi yol, soruları kendilerinin okumaları ve cevapları kaydetmeleridir.)

c) Veriler soru kağıdı ile toplanacaksa, soru kağıdı veya görüşme kağıdı düzenlenmelidir. İyi bir soru kağıdı hazırlamak çok güçtür. Çok az sayıdaki soru kağıdı gerçekten iyi olma özelliği gösterir. Soru kağıtlarının hazırlanmasında;

— Neyi öğrenmek istiyorsanız onu sorduğunuzdan emin olunuz.

— Az bir çaba ile herhangi bir yerde bulabileceğiniz şeyleri sormayınız.

— Sorularınızın açık ve anlaşılır olduğundan emin olunuz. Onları öteki öğrenci ve öğretmenler üzerinde deneyiniz. Başka anlama gelebilecek terimleri tanımlayınız ve açıklayınız. Soruları dikkatlice yazınız.

— Soruları kolay cevaplandırılacak şekilde yapınız. Soru listesi ve çoktan seçmeli maddeler, açık uçlu sorulardan daha kolay cevaplandırılabilirler.

— Cevap verenin görüşlerini belirtebileceği bir yer ayırınız.

— Soruları ortaya koyunuz böylece cevapları kaydetmek ve tablolamak kolay olacaktır.

— Örnekleme belirleyiniz. Bu tarama yapılacak grupları kapsar. Eğer tarama yararlı olacaksa, örneklem, tüm grubu temsil etmelidir. Bu, oldukça temizliğini ve masumluğunu yitirmiş bir süreçtir. Bu tip bir araştırmaya girişmeden önce, örnekleme teknikleri üzerinde bir süre çalışılmalıdır. Bununla birlikte, pek çok araştırmada sağ duyunun kullanılması yeterli olacaktır.

— Veriyi toplayınız. Öğrenciler kullanılacak tekniklerde dikkatli bir şekilde yetiştirilmelidir.

— Veriyi tablolayınız ve yorumlayınız. Yorumlama basit bir denetim konusu olabileceği gibi, basit istatistikleri de içerebilir.

— Sonuçları çıkarınız.

— Bir rapor yazınız.

Tarama tipi araştırma faaliyetlerinin bulgu ve sonuçları, eğer bunlar dikkate değer, hatasız ve yayınlanması okul toplum ilişkilerini geliştirecekse açıklanmalı (yayınlanmalı) dır. Rapor, uygun araştırma yöntemleri, kesinlik, bulguların yorumlanması (ön yargıdan uzaklık dahil) ve hiç şüphesiz şekil ve kompozisyon yönlerinden dikkatli bir şekilde denetlenmelidir.

Sıçrama Tahtası Yöntemleri:

Sıçrama tahtası, daha ileri inceleme ve tartışma için hareket noktası olarak kullanılabilir bir sunma tipidir. Bazı yeni sosyal bilgiler ders kitapları sıçrama tahtası fikrini sayfaları arasına alma girişimindedirler. Bununla birlikte, sıçrama tahtası yöntemlerini eski standart sosyal bilgiler kitaplarında bulmak da güç olmayacaktır. Bu kitapların pek çoğunda, tartışmanın ve daha fazla incelemenin temeli olabilecek genelleme, fikir ve tanımlar çok sayıda yer almaktadır. Rol oynama, oyunlaştırma, filmler, resimler, arkeolojik kalıntılar ve modeller, sıçrama tahtası olarak kullanılabilir kaynakların öteki örnekleridir. Gerçekten, "Nasıl ortaya çıktı?" "Öyleyse Ne?" "Eğer böyleyse sonra ne?" veya "Niçin?" sorularına uygun olan herşey sıçrama tahtası kaynağıdır. Genellikle sıçrama tahtasına öğretmenin fikirlerin, ilişkilerin veya sonuçların ortaya çıkmasına veya değerlendirilmesine imkan sağlayacak sorularla yardımcı olması gerekir.

Önceden Planlanmış Olaylar: Önceden planlanmış olaylar, ders sırasında ortaya çıkması hileli bir şekilde önceden planlanmış olaylardır. Örneğin, stereotiplerin incelenmesini ortaya atmanın bir aracı olarak, iki öğrencinin isim çağırma sebebi ile tartışması önceden ayarlanabilir. Önceden planlanmış bu tür olayları sorunu oyunlaştırma ve sonucu kesinleştirme için kullanınız. Bunlar eksiksiz sıçrama tahtası olurlar.

Manevi Bir Gerçeği Göstermek İçin Anlatılan Öykü Yöntemi: Söz konusu öykü anlatma yöntemi, sıçrama tahtası yönteminin eski bir örneğidir. Bir genelleme yada kuralı ortaya koymak yerine öğrencinin kolayca anlayabileceği basit masallar söylenerek yöntem kullanılabilir. Daha sonra ise, öğrencilerin kendilerinin çıkardığı sonuçlar istenebilir.

Durum İncelemesi Yöntemi:

Durum incelemesi yöntemi ile öğretim, belli bir tipi içeren genellemeler yapmayı esas alarak bir birey durum, karar veya sorun hak-

kinda oldukça derin çalışmaları içine alır. Bu yöntem, üstün bir seri durum çalışmasından çok, yoğun ve derin bir çalışmadan dolayı olarak bir anlam çıkarma imkanını birçok kimseye vermesi sebebiyle yararlıdır. Aksi halde, diğer bulma yöntemlerinin yarar ve zararları bu yöntem için de söz konusudur.

Durum İncelemesi İçin Kurallar:

— Üzerinde düşünebilecek bir soru veya sorun ortaya koyunuz. Ele alınan konu tarihî olabileceği gibi çağdaş da olabilir.

— Öğrencilerin çalışması için kaynakları sağlayınız. Bu kaynaklar bazı ayrıntılarla birlikte bir durumu tanımlamalıdır. Genellikle kaynaklar öğrencilerin çalışması için okuma konusu olacaktır. Bununla birlikte, kaynaklar film, resimler, ses bantları vb. içerecektir.

— Öğrencilerin verilen kaynakları çalışmalarına imkan veriniz ve onları çeşitli yollardan ölçünüz. Kaynakları çalışmaya başlamadan önce, çalışma sırasında dikkate alacakları önemli soruları belirtiniz ve sorunlarla öğrencileri tanıştırınız. Bazan bu noktada bir çalışma kılavuzu çok yardım edicidir. Bazı yeni kitaplar, ortaya koydukları çeşitli durumlarla birlikte kullanmak üzere çalışma kılavuzları geliştirmişlerdir.

— Kaynakları tartışınız. Tartışmalar, rol oynama, açık oturum vb. ile desteklenebilir. Burada temel amaç, öğrencilerin kendi fikirlerine dikkatli bir şekilde bakmalarını ve akla dayanan sonuçlara ulaşmalarını sağlamaktır.

Jurisprudential Yaklaşım:

Jurisprudential yaklaşım, özel bir tip durum çalışması yaklaşımıdır. Oliver ve Shaver'e⁵ göre bu tür öğretim, bir açıklama ve belki de farklı görüş noktalarının uzlaştırılma ve çözüme girişiminin yapıldığı eleştirici düşünmeden farklıdır. Bu yaklaşım yalnızca durumun gerçeklerini incelemeyi fakat aynı zamanda değerleri ve tartışmalı stratejileri de inceler. Temel olarak karşıt durumların analizine dayanır.

5. Donald W. Oliver ve James P. Shaver, Teaching Public Issues in the High School (Boston: Houghton Mifflin Company, 1966) s. 115-116. Bu kitap Jurisprudential yaklaşım konusunda yazılmış en iyi kitaplardan biridir.

Öğrenci bu Analizlerde;

- Tanım ve iletişim sorunlarını (örneğin, tartışmacılar temel kavramların farklı tanımları sebebi ile geçmişi tartışıyorlar mı?)
- Gerçeğin sorunlarını,
- Değerlerle ilgili sorunlarını açığa kavuşturmaya çalışır.

Gerçek iletişim ve tanım sorunları alışılmış bilimsel ve mantıksal yöntemlerle ele alınabilir. Değerlerin ele alınması ise, genellikle benzer durumlara bakılarak yapılmıştır. Benzer durumlar üzerinde çalışma, farklı görüşlerle ilişkili değerlerin farklarını tanımlamaya yardımcı eder.

Değer Kağıtlarının Kullanılması:

Değer kağıtları öğrencilerin kendi değer ve tutumlarını açığa vurmalarına yardım etmek ve sorunları ortaya çıkarmak üzere düzenlenmiş sıçrama tahtası yöntemlerindedir. Bu kağıtlar sosyal bilgiler için sorunların ve değerlerin açıklanmasında ve tavırların öğretiminde özellikle yararlı olabilir.

Temel olarak değer kağıtları bir sorun hakkında bir dizi soruları içerir.

Sorun, değer kağıdında kısaca belirtmek suretiyle sunulabileceği gibi, başka bir şekilde – örneğin bir okuma veya banttan-sunulabilir. Öğrenciler sorun üzerinde çalışırlar ve daha sonra yazılı olarak sorulara cevap verirler. Sorular cevaplandırıldıktan sonra aşağıdaki süreçlerden biri veya öbürü izlenmelidir.⁶

— Öğrenciler öğretmen olmaksızın, verdikleri cevapları küçük gruplar halinde tartışmalıdır.

— Toplanan değer kağıtları gizli olarak okunmalıdır. Bu kağıtlar not verilmeksizin, fakat üzerinde görüşler belirtilerek öğrencilere verilmelidir.

— Tamamlanmış değer kağıtları sıra ile toplanmalıdır. Öğretmen belli bir orandaki cevapları yüksek sesle sınıfa okumalıdır. Öğrenciler istemedikçe kağıtları cevaplayanların isimleri açıklanmamalıdır.

6. Bu bölüm Louis E. Raths, Merrill Harmin ve Sidney B. Simon, Values and Teaching (Columbus, Ohio: Charles E. Merrill Publishers, 1966) Bölüm 6 ya dayandırılmıştır. Söz konusu eser değerlerin öğretimi üzerine belki de en iyi referans kitabıdır.

— Kağıtlar, çeşitli durumları temsil edenlerinin ve yüksek sesle okunulacaklarını seçileceği bir kurula verilmelidir.

— Değer kağıtları sınıf tartışmasına bir temel olarak kullanılmalıdır.⁷

ROL OYNAMA ETKİNLİKLERİ

Rol Oynama:

Rol oynama, bir duruma prova edilmemiş oyunlaştırma yoluyla açıklık getirmek veya bir sorunu çözmek için yapılan bir girişim olarak tanımlanabilir. Rol oynama etkinlikleri çeşitli amaçlar için yararlıdır.

— Güdülemede veya üniteleri uygulamaya koymada.

— Üniteleri sonuçlandırmada.

— Azınlıklar, milliyet, din, yaş ırk vb. farkların sebep olduğu sorunlar, ön yargılar, farklı görüşler ve çatışan duyguların yer aldığı tarihî ve çağdaş sorunları açığa kavuşturmada;

a) Öğrencileri farklı görüşlerden ve bunların önemlerinden haberdar ederek,

b) Çeşitli durumlarla karşılaşan bireylerin duygularına karşı öğrencileri duyarlı hale getirerek ve bu bireylerin duyguları ve tutumlarından haberdar ederek,

c) Daha canlı kavramlar geliştirerek.

— Tutumları değiştirmede,

— Değerleri öğretmede,

— İnsan ilişkilerini de ele alarak muhtevayı öğretmede.

— Demokratik süreci uygulayarak, gerçek hayat rollerini ele alarak ve bunları uygulama imkanı sağlayarak, bireyler ve gruplararası sorunları çözmeye kullandığımız başarılı ve başarısız yöntemleri göstererek vatandaşlık yeteneklerini geliştirmede.

Rol Oynamanın Sınırları ve Sınırlılıkları:

Öğretimde rol oyma yöntemini kullanmaya başlamadan önce şunlardan haberdar olunmalıdır:

7. A.g.e., s. 107-109.

— Rol oynama yöntemine iyi hazırlanmamış öğrenciler onu ciddiye almayabilirler. Bilinçli olarak rolleri aşırı yapmacıklığa götürme ve birbirlerine gülme eğilimi gösterebilirler. Bu durumda rol oynama genellikle komediye dönüşür.

— Sınıf ortamı destekleyici olmadıkça rol oynama işlemeyecektir.

— Öğrenciler özellikle iyi özetlenmemiş ödevlerde rollere gerektiği gibi girmeyi güç bulurlar. Öğrencilerin rol oynamada başarılı olabilmesi için rolünü oynadıkları karakteri tanımaları gerekir.

— Rol oynama daima bir kimsenin beklentileri yönünde olmaz. Beklenmedik yönlere gidebilir veya başarılı bir şekilde gelişmeyebilir. Bazı durumlarda da istenilenin tam tersi bir etki yapar.

— Rol oynama yönteminin iyi işleyebilmesi için birbirlerine karşı yeterince rahat olan, açık fikirli, yaratıcı ve duygulu bir grup öğreniciye ihtiyaç vardır.

Rol Oynamanın Yönetimi: Rol oynamanın yönetimi için aşama aşama izlenecek süreçler aşağıdadır.

I. Hazırlık:

a) Rol Oynamaya Hazırlama.

1- Farklı görüşlerin ve çeşitli çözüm yollarının olduğu önemli bir konu seçiniz. Rol oynamaya zarar verici durumlar bulmaktan sakınız. Konuları günlük sınıf çalışmalarınız arasından seçiniz.

2- Durum ve karşılaşılabilecek sorunu öğrencilere özetleyiniz.

b) Oyuncuların Seçimi.

1- Eğer mümkünse gönüllüleri seçiniz. Katılmak istemeyen birisini zorlamayınız.

2- Mümkün olduğu kadar rolü canlandırabilecek oyuncular seçiniz. Roller için öğrencilerin birbirlerini aday göstermelerine izin vermeyiniz.

3- Çeşitli oyuncu kadroları seçiniz. Aynı rolü oynayacak yedek aktörlere ihtiyaç duyulabilir. Bir rolü prova edecekseniz, çeşitli kadroların provaları bir kadronunkinden daha doyurucu olabilir.

4- Her oyuncu kadrosunu 2-5 oyuncu arasında sınırlayınız.

5- Öğrencilerin rolleri gerçek hayattakine yakın bir şekilde oynamalarına izin vermeyiniz.

c) Seyirciyi Hazırlama.

1- Seyircinin durumu ve rol oynamanın amacını bildiğinden emin olunuz. Onların rol oynamanın nasıl işlediğini anladıklarından emin olunuz.

2- Onlara kısaca nasıl davranacaklarını özetleyiniz. Rol oynama sırasında neyi izleyeceklerini söyleyiniz. Bazan gözlemcilerin ödevlerini ayırmak yararlıdır. Örneğin bazılarından belli rolleri, bazılarından da belli tip tepkileri izlemeleri istenebilir.

d) Oyuncuları Hazırlama.

1- Öğrencilere rol oynamaya hazırlanmak üzere uzunca bir süre veriniz. Öğretmenin minimum müdahalesi olmak kaydı ile öğrencilerin planı kendi kendilerine çalışmalarına izin veriniz. Eğer öğrenciler tecrübesizse önemli ölçüde yardım etmelisiniz; tecrübeliler ise, onları yalnız bırakmalısınız.

2- Roller oynanmadan önce, her oyuncunun ne yapacağını bildiğinden emin olunuz. Oyunun yerleşim, her oyuncunun rolü, ne gibi yardımlara ihtiyaç duyulduğu, desteklerin nerede toplandığı gibi ayrıntılar üzerinde çalışınız. Her oyuncunun, karakterleri ve hikayenin almak zorunda olduğu genel yönü anladığından emin olunuz.

3- Oyun istendiği kadar sürebilir, fakat açış konuşmasını oyun başlamadan önce planlamak iyi bir fikirdir.

4- Sahneyi kurunuz. Gerekliyorsa prova yapınız. Öğrencilerin provalar, sahne yönetimi, sahneye koyma vb. alıştıklarından emin olunuz.

5- Bazan "küçük grupla rol oynama" rol oynama sınıfı için yararlıdır. Sınıfı küçük gruplara bölünüz; her grup rollerini oynasın. Daha sonra bir grubun kendi rollerini tüm sınıfa oynamasını isteyiniz; yada çeşitli gruplardan öğrenciler toplayarak, sınıfa rol oynamayı sunmak üzere yeni bir grup oluşturunuz. Bu teknik, herkesin aktif bir şekilde katılmasına imkan verdiği gibi, seyirciler arasında gerilimi giderme, daha fazla ilgi çekme ve haberdar etmeye yöneliktir.

II. Rollerin Oynanması.

a) Rol oynamayı kısa tutunuz. Yeni başlayanlar için beş dakika yeteri kadar uzundur.

b) Öte yandan öğrencilerin sonuna kadar oynamalarına izin veriniz. Acil durumlar hariç, kesmeyiniz.

c) Tabiiğin ana kavram olmasına izin veriniz. Yönetmeye kalkmayınız. Zora koşmayınız. Çabaları destekleyiniz. Dil hataları, kuvvetli duyguların vurgulanması, patavatsızlık, zayıf oynama vb. gibi şeyler için endişelenmeyiniz. Öğrencilerin müdahaleniz ve kesmeniz olmaksızın rollerini kendi gördükleri gibi oynamalarına izin veriniz. Çok kötü bir durum dışında, öğrencinin karakter canlandırması dürüst olduğu sürece, kendine göre yöntemiyle oynama hakkı vardır.

d) Dili, oyun oynamayı vb. değerlendirmeyiniz. Öğrencilerin rollerini notlandırma ve derecelendirmeden uzak olarak oynamalarına imkan veriniz.

e) Eğer bir oyuncu şımarırsa şu görüşlerden bir veya diğerine baş vurulabilir:

1- "Sen nasıl bir çocuksun?" "Böyle bir durumda sen ne hissedersin?" gibi sorular sorarak ona rehberlik ediniz.

2- Rol için başka birini seçiniz.

3- Oyunu kesiniz sonucu izleyiniz.

f) Eğer oyuncular kaybolurlarsa, şu görüşlerden bir veya diğerine baş vurulabilir:

1- Durumu ve sorunu yeniden belirtiniz.

2- O ana kadar ne olmuş ise özetleyiniz.

3- Durunuz ve öğrencileri yeniden yönetiniz.

4- Öğrencilerin özetlemesinden sonra yeniden başlayınız.

g) Eğer bir öğrenci zorla ayırıcılık yapıyorsa:

1) Onu özel bir role veriniz.

2) Sınıftan çıkarınız.

h) Dinleyicilerin oyunu kesmelerine izin vermeyiniz. Eğer bir öğrenci, bir oyuncunun rolünü yapamadığı görüşünde ise, o öğrencinin bir provada rol alınmasına ve rolün nasıl yapılması gerektiği konusunda kendisinin ne düşündüğünü göstermesine izin veriniz.

III. Oyunun Sürdürülmesi.

a) Tartışma:

1- Tartışma yolu ile oyunu sürdürme. Tartışmanın öğrencilerinlerin tavır ve anlayışları üzerine büyük etkisi vardır. Bu etki rol

oynama kadar fazladır. Rol oynamayı bir tartışma izlemiyorsa, rol oynamanın hiçbir önemi yoktur.

2- Tartışma, tepkileri, çözüm yollarını açıklamaları vb. analiz etmelidir. Analizlerde şu gibi sorunların cevapları bulunmaya çalışılmalıdır.

- Oyuncular niçin böyle oynadılar?
- Oyuncular niçin böyle tepki gösterdiler?
- Oyuncuların eylemleri ile tepkileri ilişkili mi idi?
- Çeşitli oyuncular ne çeşit duyguları vurguladılar?
- Oyuncular başka hangi şekillerde rollerini oynayabilirlerdi?

3- Tartışmada ne öğrenildiğini değerlendirmeye çalışınız. Ne gibi tavırlar, fikirler, ilkeler, anlayışlar vb. ortaya çıkmıştır? Ne değişmiştir?

4- Tartışmada öğrencileri biraz deşebilirsiniz. Öğrencilere kendi duygu ve inançları ile ön uğraşlarını yerinden oynatacak açık uçlu sorular sonunuz.

5- Tartışmayı, çıkan sonuçları ve önemli noktaları birbirine bağlamak için özetleyiniz, böylece ne olduğu da gözden geçirilecektir.

6- Tartışma sırasında oyuncuların danışman olduklarını düşününüz. Onlar nasıl hissettiklerini ve rollerini niçin öyle açıkladıklarını (oynadıklarını) söyleyebilirler.

b) Yeniden Rol Oynama.

Bazan bir rol oynamadan sonra sorun yada durum için ikinci, üçüncü rol oynama da bir yöntemdir.

1- Eğer amaç, bir durum veya sorunu derinlemesine gözlemek suretiyle duygululuğun gelişmesi yada çeşitli görüş açılarının gösterilmesi ise, dehal rol oynamayı tekrarlamak iyi olabilir. Başka zamanlarda ise, belki de tartışma ve tartışmanın yeniden oynamayı ortaya çıkarmasına izin vermek daha iyidir. Eğer rol oynamanın amacı, yalnızca bir durum veya sorunu göstermek, yada tartışmaya başlangıç teşkil etmek ise, bu durumda yeniden oynama gereksizdir ve istenmez. Bazan öğrencilerin sahnenin hemen yeniden oynanmasını mı, yoksa sonra oynanmasını mı veya hiç oynanmamasını mı istediklerini karar vermelerine izin verme öğütlenabilir.

2- Yeniden oynama şunları kullanarak yapılabilir:

- a) Tamamen farklı bir oyuncu kadrosu ile.
- b) Diğer karakterleri aynı fakat ana karakterleri değiştirerek.
- c) Oyunun kısımları değiştirilerek ve ters çevirilerek aynı kadro ile.
- d) Aynı oyuncu kadrosu tartışmaları izledikten sonra tekrar oynayarak.

(a) ve (b) yöntemleri oyundaki çok sayıda öğrenciyi içine alması ve birden fazla açıklamayı sunma yoluyla ek bir derinlik vermesi sebebiyle çok sayıda bireyin yararlanması avantajını sahiptir. Oyunun kısımlarını değiştirme yada ters çevirme, ("c" yöntemi) belli bir rolün oyuncusu ile karakterlerin bütünleşmesi yada belli bir tip oyuncu kadrosuna karşı herhangi bir eğilimi ve oyuncular arasında duygululuğu geliştirir; aynı şekilde rollerin ek açıklamalarını ortaya koyar. Aynı oyuncu kadrosu ile yeniden oynama ("d" yöntemi) öğrencilere yeniden düşünme ve belki de düşüncelerini değiştirme, onlardan hatalarını öğrenme yada görüş açılarını genişletme şansı verir.

3- Eğer tartışma birinin bir açıklamayı yanlış yada uygunsuz bulduğunu gösterirse, o öğrenciden söz konusu rolü kendi düşündüğü gibi oynamasını isteyiniz.⁸

İkili Rol Oynama:

Leslie D. Zeleny ve Richard E. Gross ikili rol oynamayı 1. Öğrencilerin sorunları ve durumları daha iyi anlamalarının yolu, 2. Böyle durumlardaki bireylerin rolleri için duygusal katılmayı geliştirmenin yolu ve 3. Daha karmaşık durumlarda rol oynamaya çalışmadan önce sosyodramada tecrübe ve beceri geliştirmenin yolu olarak tavsiye eder.⁹

İkili Rol Oynamanın Yönetimi İçin,

1- Öğrencileri rol-oynama deneyimi için hazırlayınız.

8. Sosyo-drama ve Rol oynamayı da içine alan seçilmiş kaynaklar;

Mark Chester ve Robert Rox, *Role-Playing Methods in the Classroom* (Chicago: Sciences Research Associates, 1966); Fannie Shaftel ve George Shaftel, *Role-Playing for Social Values* (Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall Inc., 1967); Ve Leslie P. Zeleny, *How to Use Sociodrama, How to Do It Series No: 29* (Washington, D.C.: National Council for the Social Studies, 1964).

9. Leslie D. Zeleny ve Richard E. Gross, "Dyadic Role Playing of Controversial Issues," *Social Education* 24: 354-358 (Dec. 1960).

- a) İlgileri artırınız.
- b) Gerekli temel bilgiyi sağlamalarına yardım ediniz.
 - 1- İki (veya daha çok) durum veya davranışı saptayınız.
 - 2- Bu durum ve davranışlarda ilgili rolleri saptayınız.
 - 2- İki çelişkili durum veya olay seçiniz.
 - 3- Sınıfı ikili gruplara (çift gruplara) ayırınız.
- a) İkili grubun içindeki herbir öğrenci çelişkili durumlardan birisini temsil etmelidir.
- b) Eğer 30 öğrenci var ise 15 ikili grup olacaktır.
 - 4- İkili grupların rollerini birlikte oynatınız.
 - 5- Her ikili gruptaki öğrencinin rollerini değiştiriniz ve yeni rollerini oynatınız.